

École Doctorale Régionale en Sciences
Sociales

*Directii și teme de cercetare în
studiile de gen din România*

Atelier

Colegiul Noua Europă
București
5 iulie 2002

Volum coordonat de
Ionela Băluță
Ioana Cîrstocea

Colegiul Noua Europă

Redactor: Irina Vainovski-Mihai

SERIA DE PUBLICAȚII RELINK

Dir ecții și teme de cercetare în studiile de gen din
România

Copyright © 2003 – École Doctorale en Sciences
Sociales. Europe Centrale și Colegiul Noua Europă

ISBN 973-85697-5-3

TRAIECTORII ALE MONOPARENTALITĂȚII ÎN ROMÂNIA ISTORII DE VIAȚĂ ALE PĂRINȚILOR SINGURI

ANA GHERGHEL

Studiul familiei are o îndelungată tradiție care începe cu fondatorii sociologiei (Durkheim, LePlay etc.). În prezent, în societățile occidentale, sociologia familiei este unul dintre cele mai prolifiche domenii ale sociologiei, atât în ceea ce privește teoriile și studiile empirice, cât și instituțiile în cadrul cărora se desfășoară numeroase programe de învățământ și cercetare. Extraordinara dezvoltare a sociologiei familiei în ultimii ani se datorează transformărilor demografice și structurale ale instituției familiei ce suscită interesul atât al cercetătorilor cât și al legislatorului și al guvernanților. În contrast, în România, studiul familiei este la începuturi, fapt datorat pe de o parte slabei dezvoltări a sociologiei în general – urmare a absenței din spațiul științific pentru o perioadă îndelungată – iar pe de altă parte, lipsei unor cercetări sistematice asupra diverselor aspecte ale vieții familiale, dar și asupra evoluției familiei în general. Articolul¹ de față își propune să acopere măcar parțial acest vid de cercetare prin studiul unui fenomen ce denotă

¹ Articolul prezintă cercetarea pe care am realizat-o în vara anului 2001, asupra unui grup de 18 familii monoparentale, în cadrul tezei de doctorat despre monoparentalitatea în România.

transformarea instituției familiei în România, anume creșterea monoparentalității. Fenomen observat încă din anii '70 în societățile occidentale și analizat în numeroase studii, creșterea numărului și proporției familiilor monoparentale în ansamblul familiilor devine un fapt social abia în anii '90 în România. Cu toate acestea, se remarcă absența unor studii sistematice și complete asupra emergenței și extinderii monoparentalității în România; cu excepția câtorva lucrări² care tratează aspecte particulare ale monoparentalității, fenomenul nu a captat atenția cercetătorilor, rămânând în afara lucrărilor de sinteză. În acest articol propun o analiză cât mai completă a monoparentalității în România, ca parte a procesului de transformare a instituției familiei într-o societate în tranziție, deci în schimbare globală. Demersul pe care îl prezint tinde să avanseze o modalitate de lectură a transformării practicilor și comportamentelor familiale în decursul ultimului deceniu, pornind de la identificarea caracteristicilor specifice ale monoparentalității în România și definirea unor traiectorii tip. Înainte de a prezenta efectiv analiza fenomenului, voi resitua acest demers în ansamblul studiilor despre familie.

Familia contemporană, o instituție în schimbare

Câteva tendințe durabile de transformare marchează instituția familiei în ultimele decenii ale secolului al XX-lea. Acestea sunt scăderea drastică a natalității și nupțialității, creșterea divorțialității, difuzarea din ce în ce mai amplă a uniunii libere. Acumularea acestor transformări în decursul timpului a condus la veritabile mutații ale familiei. Cea mai importantă este diversificarea formelor de viață familială:

² Cristina Ștefan (2001) și Marian Preda (1999) au tratat familia monoparentală din perspectiva politicilor publice care i se adresează, și a aspectelor economice ale monoparentalității.

înlocuirea modelului unic al familiei conjugale, nucleare cu o diversitate de forme familiale – familii monoparentale, familii recompose, uniune liberă, cupluri homosexuale. Se vorbește tot mai puțin despre familie și tot mai mult despre familii. Această multiplicare a formelor de viață familială, consacrate juridic și social, semnifică o modificare a concepției asupra familiei și cuplului; familia se definește prioritar pe baza legăturilor filiale și secundar pe baza relației conjugale, iar cuplul devine din ce în ce mai instabil, bazat pe afectivitate. Diversificarea formelor de viață familială, a comportamentelor și practicilor familiale se traduce în modificarea sistemului simbolic al societății.³ În prezent, societatea nu se mai raportează la un sistem simbolic fondat pe referința unică la căsătorie, fundamentul vieții familiale; multiplicitatea caracterizează familia contemporană întrucât în societate coexistă o diversitate de forme familiale alternative. Această mutație principală a instituției familiei e însoțită de o tendință marcată spre dezinstituționalizarea familiei. După cum remarca Louis Roussel,⁴ dezinstituționalizarea are două fațete: pe de o parte, tendința actorilor de a menține viața privată în afara cadrelor instituționale la diverse momente ale traiectoriei familiale (cuplu consensual, separare fără divorț), iar pe de altă parte, retragerea dreptului din gestiunea relațiilor familiale. În aceste condiții, comportamente altă dată marginale s-au generalizat la scara întregii societăți. Astfel de schimbări care pun sub semnul întrebării fundamentul instituțional al familiei sunt observabile în toate societățile occidentale și au suscitat marea dezvoltare a studiului familiei în decursul ultimelor patru decenii.

³ Thery (1996).

⁴ Roussel (1992).

Dinamica instituției familiei în țările est-europene este însă diferită de cea a societăților occidentale, sub influența politicilor publice puse în aplicare de regimul comunist. Politicile sociale care au fost puse în practică de regimul comunist urmăreau să imprime o anumită evoluție familiei și să mențină indicatorii demografici între anumiți parametri. În special între anii 1966-1989, familia a făcut obiectul unor politici deosebit de severe axate pe conservarea ratei de natalitate la niveluri ridicate, necesare creșterii volumului populației, și prezervarea modelului familial conjugal, unicul permis și legitim. Controlul strict al familiei de către stat a perturbat evoluția firească a familiei.⁵ Astfel, abia la începutul anilor '90, după dispariția presiunilor directe asupra familiei, tendințele de transformare a familiei devin posibile și vizibile. Natalitatea începe să scadă, tendință ce se menține în ultimii 10 ani; rata de fertilitate diminuând de la 66,3 în 1989 la 39,9 în 1996, iar rata de natalitate de la 16,5 în 1989 la 10,2 în 1996.⁶ Evoluția comportamentelor de reproducere e vizibilă în indicii sintetici de fertilitate care a scăzut de la 1,41 în 1994 la 1,30 în 1996. În paralel se observă creșterea natalității în afara căsătoriei, de la 15% în 1992 la 22% în 1996. Se înregistrează, de asemenea, decalaje între mediul urban și cel rural în favoarea ultimului; spre exemplu în 1995, 3 din 5 copii născuți în afara căsătoriei provin din mediul rural. Fenomenul se demarcă și prin caracterul precoce al maternității, nașterile în afara căsătoriei la grupul de vârstă 20-24 ani fiind în creștere și reprezentând contingentul cel mai important.⁷

⁵ Kligman (1998).

⁶ *Anuarul statistic al României*, CNS, 1967, 1997.

⁷ Născuți vii în anul 1997, CNS, 1998.

Divorțialitatea oscilează în această perioadă, după o creștere masivă în 1991 când se înregistrează 37031 divorțuri, scade ușor în următorii ani pentru a atinge un nou vârf în 1994 cu 39663 divorțuri, iar apoi se stabilizează la un plafon mai scăzut (35586 în 1996).⁸ Majoritatea divorțurilor (aproximativ 56%) se înregistrează la familiile cu copii.

Monoparentalitatea în România, marginalitate socială și juridică

Demografii semnaleză creșterea semnificativă a numărului familiilor monoparentale, fenomen ce nu a captat însă atenția cercetătorilor. Astfel, în urma recensământului din 1992, din totalul nucleelor familiale (familii cu sau fără copii) 10% sunt familii monoparentale, ceea ce înseamnă o creștere de 1,5 ori față de procentajul înregistrat la recensământul din 1977.⁹ Prin comparație, familiile conjugale n-au înregistrat modificări importante, iar numărul cuplurilor fără copii a crescut cu o zecime, reprezentând aproape o treime din totalul familiilor. Din totalul nucleelor familiale, aproape jumătate (46,9%) au un copil, iar majoritatea familiilor monoparentale se regăsesc în această categorie. Un raport al Comisiei naționale pentru statistică¹⁰ estimează că această evoluție diferită a tipurilor de familie se datorează schimbării comportamentului reproductiv, în special a natalității în afara căsătoriei, precum și altor fenomene demografice și sociale, ca scăderea mortalității și decoabitarea. Coroborând datele prezentate mai sus, se poate afirma că extinderea monoparentalității se datorează, pe de o parte, creșterii maternității în afara căsătoriei,

⁸ *Anuarul statistic al României*, CNS, 1967, 1997.

⁹ Situația copiilor în România și evoluția ei în perioada 1980-1985, raport, CNS, 1996.

¹⁰ *Idem*.

iar pe de altă parte, divorțialității familiilor cu copii, cu alte cuvinte părinții celibatari și cei divorțați reprezintă cel mai important contingent din ansamblul familiilor monoparentale. Studiul monoparentalității în România se limitează în prezent la o analiză a aspectelor economice ale fenomenului, punând în evidență faptul că familiile monoparentale se asociază unui risc de sărăcie ridicat, numărându-se printre categoriile care se află sub pragul de sărăcie.¹¹ De asemenea, în cadrul politicilor familiale și în legislația familiei nu există măsuri care să codifice specificul monoparentalității.

Toate aceste date indică transformări esențiale ale familiei în perioada de tranziție, extinderea monoparentalității este una dintre transformările actuale și denotă emergența unor noi forme de viață familială. Pornind de la aceste constatări, o serie de întrebări stau la baza prezentului studiu: ce semnificație are acest fenomen în contextul de schimbare socială globală a societății? Ce trăsături specifice caracterizează creșterea monoparentalității în România față de alte societăți? Este vorba de o structură familială definită de lipsa unui părinte sau de o nouă formă familială care relevă o nouă definiție a parentalității? Ce raporturi există între această formă de parentalitate și conjugalitate? Există anumite situații și traiectorii monoparentale tip, anumite categorii specifice?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, am considerat că demersul cel mai adecvat constă în construirea unui cadru teoretic adaptat realității studiate, capabil să surprindă fenomenul în toată complexitatea sa, respingând astfel aplicarea unei scheme teoretice deja construite. Pornind de la studiile sociologice asupra monoparentalității,¹² am construit

¹¹ Preda (1999).

¹² Lefaucheur (1991), Favre&Savet (1993), LeGall&Martin (1987), Gaulejac (1990), Dandurand (1988).

un cadru teoretic unitar pentru a analiza multiplele aspecte ale fenomenului. De la bun început o abordare macrosocială, globală a fost exclusă datorită datelor incomplete de care dispuneam. Într-adevăr singurele date precise sunt cele care estimează procentajul familiilor monoparentale din totalul familiilor și aceasta pentru anul 1992. Aceste date sunt lacunare întrucât nu precizează structura menajelor monoparentale în funcție de diverse criterii, precum statutul matrimonial al părintelui singur, venitul său, numărul de copii etc. O altă critică se referă la modalitatea de calcul a acestui procent, prin raportare la totalul nucleelor familiale (familii cu sau fără copii) și nu prin raportare la totalul familiilor cu copii, ceea ce conduce la ignorarea dimensiunii reale a fenomenului. De asemenea, nu se cunosc datele pentru perioada 1993-2000, ceea ce nu ne permite să urmărim dinamica fenomenului în perioada de tranziție. Ținând cont de aceste limite inerente, am adoptat o abordare microscoală, care permite analiza semnificației fenomenului din perspectiva actorului social, prin prisma practicilor familiale. De inspirație interacționistă, cadrul teoretic utilizat are în centrul său actorul social în dimensiunea sa creativă și activă, capabil să construiască roluri și semnificații, nu doar să le interpreteze și preia, să confere noi semnificații rolurilor și practicilor pe care le performează, deci capabil să inoveze și să transforme mediul în care evoluează. Într-o relație dialectică, structurile sociale și individul evoluează și se modelează reciproc, în cadrul interacțiunilor permanente, neputând afirma în mod definitiv predeterminismul unuia asupra celuilalt.

O altă sursă de inspirație care a contribuit la formularea cadrului teoretic provine dintr-o tradiție sociologică și antropologică cu o istorie bogată, aceea a studiului rețelelor sociale. Această perspectivă se fondează pe ideea că actorul social nu acționează singur, izolat, ci în cadrul unor rețele

sociale de care aparține. Actorul utilizează resursele ce aparțin rețelelor sociale diverse, adoptă practicile specifice din cadrul acestora și contribuie la menținerea și funcționarea lor. Claude Martin¹³ a realizat un bilanț al studiilor care utilizează o abordare bazată pe rețele sociale, el însuși aplicând-o în analiza recompoziției universului familial după dezuniune. Socialul este definit ca o rețea (noduri și relațiile dintre ele) de relații interdependente. În cadrul rețelelor se efectuează schimburi de informații și bunuri, iar normele sunt rezultatul interacțiunilor interindividuale. Studii care analizează rețelele familiale contrazic teza lui Parsons care afirma că procesul de industrializare a contribuit la izolarea grupului domestic conjugal de rețeaua de rudenie și astfel a contribuit la generalizarea modelului familiei nucleare bazat pe menajul conjugal. Studiile la scara microsocioală (de cartier) au pus în evidență permanența rețelelor familiale prin analiza modurilor de structurare a relațiilor de rudenie apropiată, utilizând indicatori precum densitatea, proximitatea rezidențială, frecvența întâlnirilor și schimburilor în cadrul grupului de rudenie.¹⁴ Agnès Pitrou¹⁵ depășește această fază descriptivă, analizând caracteristicile sociabilității în cadrul diverselor categorii sociale; e vorba despre forța relațiilor de rudenie, densitatea și frecvența lor, faptul că sunt locul unui mare număr de schimburi de servicii și bunuri, informații și sfaturi. Aceste schimburi se structurează diferit în funcție de categoriile sociale: ajutor pentru subzistență – în mediile populare – sau ajutor pentru promovare – în clasa mijlocie, dar și în funcție de etapa ciclului de viață. Solidaritatea familială funcționează ca sprijin cotidian și protecție în caz de dificultăți

¹³ Martin (1997).

¹⁴ Bott (1957).

¹⁵ Pitrou (1994).

socio-economice. În aceeași direcție, un grup de cercetători din Québec¹⁶ a pus în evidență reconstituirea rețelelor de sociabilitate și solidaritate familială în contextul urbanizării, persistența și diversificarea lor în condițiile reorganizării teritoriale la nivel de cartier.

Rezumând, abordarea teoretică utilizată în această cercetare, într-o perspectivă microsocioală, se fondează pe primordialitatea acordată actorului social, văzut în cadrul rețelelor de sociabilitate din care face parte, pentru a reconstitui complexitatea universului cotidian în care evoluează. Mai precis, se face referință la patru tipuri de rețele: familiale (rudenie directă sau prin alianță), informale (prieteni, cunoștințe), parentale (persoane susceptibile a juca rolul de părinte față de copil), instituționale (instituții cu care actorul se relaționează). Rețelele în care actorul evoluează joacă un rol important în configurarea situației acestuia întrucât actorul acționează în concordanță cu normele vehiculate în cadrul rețelelor. În plus, actorul utilizează nu numai resursele personale, ci și cele ale rețelelor de care aparține, ceea ce i-a influențat pe unii autori să vorbească de capital rețea, gradul de inserție într-o rețea de sociabilitate.¹⁷

În concordanță cu această abordare, cadrul metodologic utilizat se înscrie în tradiția individualismului metodologic. Cercetarea ce urmează a fi prezentată se bazează pe o abordare biografică, care surprinde în profunzime semnificația monoparentalității și a practicilor familiale observate. Metoda aleasă, istoria de viață, permite de asemenea recuperarea dimensiunii dinamice a situației familiale, care este rezultatul unei întregi evoluții, nu o situație izolată. Astfel monoparentalitatea va fi analizată ca secvență a unei traiectorii

¹⁶ Fortin (1987).

¹⁷ Martin, *op.cit.*, p. 83.

familiale, pornind de la faptul că situația actuală se înscrie într-o istorie familială care își pune amprenta asupra configurației și definirii situației și contribuie la înțelegerea sa. Demersul urmat în realizarea istoriilor de viață se bazează pe câteva concepte operaționale, alcătuite din mai multe variabile și indicatori, articulate într-un cadru unitar. Variabilele utilizate sunt regrupate în două dimensiuni: subiectivă și obiectivă. Această distincție e justificată de faptul că imaginarul și realul sunt inseparabile și întrețin raporturi complexe; definirea situației modelează atât comportamentul individului, cât și reacțiile sale față de ceilalți (principiul lui Thomas), valorile interiorizate orientează acțiunea și atitudinea individului. Dimensiunea obiectivă vizează practicile familiale și condițiile de viață, în timp ce dimensiunea subiectivă se referă la reprezentările, valorile, atitudinile și percepțiile care influențează practicile. Cele două dimensiuni sunt în strânsă legătură, întrucât configurarea unei situații depinde nu numai de condițiile obiective, ci și de percepția asupra situației și de valorile și reprezentările care subîntind acțiunile individului. Dimensiunea obiectivă include resursele (capitalurile) individuale – vârstă, educație, sex, profesie, ocupație, venituri, număr de copii – și rețelele – persoane și relațiile dintre ele. Dimensiunea subiectivă cuprinde reprezentările actorului privitoare la situația actuală, copil, familie, muncă, valorile și atitudinile sale, proiectele de viitor și definirea situației (impusă, dorită, aleasă etc.).

În realizarea istoriilor de viață am urmărit două paliere: pornind de la situația actuală și mergând retroactiv spre reconstituirea istoriei familiale. Situația actuală este rezultatul unei istorii familiale, matrimoniale, sociale, de aceea am considerat important a reconstitui traiectoria familială, subiectivă, așa cum o descrie și percepe individul. Fiecare

este descrisă pe cele două dimensiuni, obiectivă și subiectivă, sistematizate în schema următoare:

ANALIZA	DIMENSIUNE CONCEPT OPERAȚIONAL	VARIABLE
Situția actuală	1.1. Dimensiunea obiectivă Resurse individuale Resurse relaționale: rețele	Vârstă Venit Educație Ocupație Profesie Număr copii Actori (rol, statut) și relațiile dintre ei (tip de relație, frecvență, intensitate)
	1.2. Dimensiunea subiectivă Definirea situației Reprezentări	Percepția situației (impusă, dorită, căutată etc.) Proiecte de viitor (copil, familie, muncă) Valori și atitudini
Istoria familială, matrimonială, socială	2.1. Dimensiunea obiectivă Traietorie Rețele	Durata episodului monoparental Circumstanțele dezuniunii Secvențele (căsătorie, uniune liberă, divorț, maternitate) Actori și relațiile dintre ei
	2.2. Dimensiunea subiectivă Definirea situației	Percepția situației la momentul de debut a episodului monoparental

E de remarcat distincția între definirea situației la intrarea în monoparentalitate și la momentul actual; chiar dacă, la început, monoparentalitatea este trăită ca o situație impusă ulterior poate deveni o situație dorită și perpetuată voluntar; reciproca e valabilă. În acest mod, situația monoparentală actuală este văzută ca o secvență a unei traiectorii, de aceea mă voi referi la ea nu ca la o situație fixă, definitivă, ci ca la un episod al unei istorii care poate evolua.

Istorii de viață cu părinți singuri. Tipuri monoparentale

Pe baza acestei scheme de analiză, în vara anului 2001, am realizat 18 istorii de viață cu părinți singuri. Selecționarea subiecților a respectat principiul variației cazurilor, urmărind alegerea unor cazuri contrastate din punctul de vedere al variabilelor considerate determinante pentru situația monoparentală, și anume: vârsta subiectului, sexul, numărul de copii, statutul matrimonial, educația, ocupația. Întrucât nu se cunoaște structura menajelor monoparentale în funcție de aceste variabile, nu se poate discuta despre reprezentativitatea eșantionului, ceea ce am urmărit este o cât mai bună reprezentare a tuturor situațiilor posibile și evitarea cantonării într-o singură categorie.

Astfel dintre cei 18 subiecți, 16 sunt mame singure, iar 2 sunt tați singuri, ceea ce respectă proporțiile cunoscute, marea majoritate a menajelor monoparentale fiind conduse de femei. Selecționarea cazurilor s-a realizat pe două căi: una informală (5 cazuri) și una formală (13 cazuri). Dintre cele cinci cazuri selecționate pe cale informală (prin intermediul cunoștințelor, vecinilor etc.), patru sunt din București, și unul din Brașov. În ceea ce privește modalitatea instituțională de selecționare a cazurilor, aceasta s-a realizat cu ajutorul a două organizații non-guvernamentale, Holt International Children's Service și

Fundația Internațională pentru Copil și Familie din Cluj.¹⁸ Astfel, 13 dintre cele 18 cazuri analizate sunt beneficiari ai unor programe ale acestor organisme, după cum urmează: 7 rezidente în centrul maternal al Holt International, 4 sunt beneficiare ale Centrului de Resurse pentru Comunitate al Holt International, și 2 beneficiare ale programelor FICCF. Alegerea acestei maniere de selecționare a cazurilor se justifică prin dorința de acoperi o cât mai mare varietate de situații; astfel, prin maniera instituțională au fost selecționate cazuri cu diferite grade de risc: persoane cu mari probleme socio-economice, care trăiesc o criză gravă, persoane care au depășit criza pentru a se instala într-o situație relativ echilibrată și persoane în nevoie, în timp ce prin modalitatea informală am selecționat cazurile care au o situație socio-economică echilibrată, stabilă.

Astfel, din punctul de vedere al variabilelor reținute, eșantionul cuprinde o mare varietate de situații, după cum se poate observa din compoziția sa, prezentată mai jos.

Vârstă	Nr. subiecți	Statut matrimonial	Nr. subiecți
-20ani	3	Celibatar(ă)	9
20-30ani	4	Divorțat(ă)	5
30-40ani	3	Văduv(ă)	3
40ani+	8	Separat(ă)	1
Total	18	Total	18

¹⁸ Țin să adresez și pe această cale mulțumiri personalului acestor organizații pentru ajutorul generos pe care mi l-au acordat în realizarea cercetării.

Nr. copii	Nr. subiecți	Educație	Nr. subiecți
1	14	Primară (4-8 clase)	4
2	1	Secundară (8-12 clase)	3
3+	3	Școală prof./liceu	6
Total	18	Universitară	5
		Total	18

Ocupație	Nr. subiecți
Timp complet	7
Timp parțial	3
Concediu de maternitate	1
Șomer	7
Total	18

Exploatarea corpului alcătuit din cele 18 istorii de viață s-a realizat printr-o analiză tematică în funcție de șapte teme care regroupează ansamblul variabilelor luate în considerare. Menționez că nu consider că maniera de a construi aceste teme sau de a realiza analiza este unica posibilă, ci o opțiune între mai multe alternative, opțiune bazată pe faptul că am considerat această modalitate ca fiind cea mai adecvată metodă de analiză pentru obiectivul propus. Astfel, analiza tematică este efectuată în funcție de următoarele șapte teme:

1. Amplasarea episodului monoparental în cadrul traiectoriei subiectului – ce regroupează variabile ca vârsta la începutul episodului monoparental, vârsta actuală, durata episodului monoparental, statutul matrimonial, definirea situației la începutul episodului monoparental.
2. Resursele subiectului: educație, profesie, ocupație, venituri.

3. Numărul și vârsta copiilor.
4. Definirea situației actuale și strategii de reușită.
5. Tratamente rele: violență domestică și conjugală, neglijență, abuzuri.
6. Rețele: familiale, informale și instituționale.
7. Familia de origine: categorie socială, relații, interacțiuni.

Analizând corpusul în funcție de aceste teme, s-au conturat câteva tipuri monoparentale, pe care le voi prezenta pe scurt în continuare. Cum volumul de informații este foarte mare, am acordat prioritate în construirea acestor tipuri primelor patru teme; astfel, fiecare tip se definește prin trăsături comune în funcție de primele patru teme, iar celelalte trei explică diferențele dintre cazuri în interiorul unui tip. Ceea ce trebuie remarcat încă de la început este faptul că intrarea în monoparentalitate antrenează o criză care poate fi de diverse tipuri (economică, afectivă, relațională, legată de violența domestică), de durată și amploare variabile. Există o corelație puternică între momentul traiectoriei familiale când monoparentalitatea debutează și tipul de criză. De aceea pentru fiecare tip monoparental analizat, criza poate fi de mare sau mica amploare și durată, actuală sau depășită, de natură economică, afectivă etc.

Monoparentalitatea precoce. Episodul monoparental este situat la începutul traiectoriei familiale, debutând în urma unei maternități precoce, la mai puțin de 20 ani. Maternitatea este un accident, în urma unei relații de scurtă durată, în care cuplul nu a coabitat și nu avea planuri de viitor împreună. Adeseori cuplul s-a dizolvat încă înainte de nașterea copilului, iar maternitatea a fost asumată târziu de mame, de cele mai multe ori după naștere, întrucât pe perioada sarcinii multe mame se gândeau să abandoneze copilul. Majoritatea acestor mame

mărturisesc că ar fi dorit să facă un avort, dar din diverse motive nu a fost posibil (termenul legal depășit, lipsa mijloacelor financiare, servicii medicale inaccesibile). Patru mame singure din eșantion corespund acestui tip, toate sunt celibatare. Trei dintre ele au 20 ani sau mai puțin, pentru acestea episodul monoparental începuse de câteva luni la momentul anchetei, una singură are 27 ani, pentru ea episodul monoparental durează de peste 10 ani. Două dintre ele erau în centrul maternal la momentul anchetei, una era beneficiară a Centrului de Resurse pentru Comunitate și una beneficiară a FICCF Cluj.

Debutul episodului monoparental le situează într-o situație de criză accentuată, mai multe elemente contribuind la declanșarea și perpetuarea acestei crize. Maternitatea în afara căsătoriei le plasează încă de la început într-o situație de precaritate economică; cel mai adesea ele nu și-au terminat studiile secundare (liceul) sau le-au abandonat deja, nu lucrează și nici nu au pregătirea necesară pentru a putea avea o ocupație care să le asigure independența economică. În același timp, maternitatea la o vârstă fragedă declanșează adesea conflicte violente cu familia de origine, conflicte care în unele cazuri se soluționează, dar în altele conduc la ruperea relațiilor dintre părinți și mama singură, ceea ce agravează situația tinerei mame, lipsite de orice sprijin. Astfel, mama, care este încă o adolescentă, nu are nici resursele materiale nici resursele psihologice de a asuma singură maternitatea, ea însăși având nevoie de suportul acordat de propria familie. În aceste condiții, atitudinea pe care o adoptă familia de origine este esențială pentru evoluția situației, pentru gerarea problemelor economice, relaționale și emoționale care apar. Familia de origine fie respinge fata-mamă lipsind-o de mijloacele necesare supraviețuirii, fie acceptă maternitatea precoce și o ajută pe mamă să-și crească copilul. Din cele

patru cazuri ce corespund acestui tip, două mame se aflau în centrul maternal la momentul anchetei, fiind respinse de familie, iar două mame erau întreținute de părinți. Două exemple ilustrează aceste situații.

Monica (17 ani) se afla în centrul maternal Holt de două luni, la momentul anchetei, fiind instituționalizată imediat după naștere. Monica a avut o relație de câteva luni cu tatăl copilului, relație care luase sfârșit la momentul în care a aflat că era însărcinată. Tatăl biologic nu și-a asumat responsabilitatea parentală, refuzând s-o ajute pe Monica atât în timpul sarcinii (pentru a face un avort), cât și după nașterea copilului (nerecunoscându-și paternitatea). Provenind dintr-o familie simplă de muncitori, în care problemele nu lipsesc (tatăl alcoolic, dificultăți financiare) și relațiile sunt distante, Monica nu a apelat la ajutorul părinților și nici nu le-a făcut cunoscută situația sa. „Când mama a intrat în salon ca să-mi aducă actele, mi-a arătat pumnul, era tare furioasă. Mi-a spus imediat că trebuie să abandonez copilul. Nici acum nu și-a schimbat părerea. Eu însă vreau s-o păstrez..., când am văzut-o ce drăguță e, n-am mai vrut s-o las.” Prin urmare, mama i-a refuzat ajutorul și nu o primește acasă cu copilul, restul familiei nu e în măsură să-i acorde nici un fel de ajutor, așadar Monica neavând unde locui, a fost orientată de personalul de la spital spre centrul maternal. Situația sa este deosebit de precară, întrucât nu lucrează și nu și-a terminat studiile liceale. În condițiile în care trebuie să-și asume singură creșterea copilului, acest lucru nici nu e posibil în viitor.

Angela (25 ani) are o situație similară la începutul monoparentalității, ea a dat naștere fetei sale la 18 ani, în urma unei relații de scurtă durată care luase sfârșit la acel moment. Relațiile cu tatăl biologic al fetei au fost sistate încă din timpul sarcinii. Provenind ea însăși dintr-o familie

monoparentală (Angela a fost crescută doar de mama sa), ea a găsit mai multă înțelegere pentru această situație în familia de origine. Mama Angelei a acceptat încă de la început maternitatea fiicei și o susține material de atunci. Angela nu a lucrat niciodată întrucât nu are decât patru clase și nu a reușit să-și găsească nici un serviciu, trăind exclusiv din veniturile mamei sale – situație stabilă, dar la limita supraviețuirii, care a determinat-o să facă apel și la ajutorul unor instituții pentru a-și asigura un nivel de trai mediu.

După cum se poate observa, în primul caz, precaritatea economică este deosebit de accentuată, mama fiind complet izolată de familia de origine care o respinge, în timp ce în al doilea caz, chiar dacă rețelele familiale sunt restrânse, reducându-se la mama, aceasta acordă sprijinul necesar pentru gerarea situației monoparentale. Chiar dacă și în al doilea caz situația este dificil echilibrată, veniturile fiind cu greu suficiente, totuși se poate vorbi despre o anumită bunăstare, familia monoparentală formată de Angela și fiica ei având o locuință cu dotare satisfăcătoare.

Pentru acest tip de monoparentalitate, riscurile de sărăcie și abandon al copilului sunt deosebit de grave, îndeosebi dacă familia de origine refuză să ajute mama singură. Sprijinul pe care familia de origine îl acordă în aceste cazuri e mult mai important decât în altele întrucât mamele sunt foarte tinere, încă dependente de părinții lor. În plus, tatăl biologic al copilului se găsește în aceeași situație de instabilitate, astfel încât chiar dacă dorește să-și asume responsabilitățile parentale, nu este în măsură să o facă imediat. În acest fel, criza economică este deosebit de gravă și prelungită la începutul monoparentalității. De asemenea, monoparentalitatea este greu trăită la o vârstă fragedă nu numai din cauza lipsei resurselor economice și sociale, dar și datorită aspectelor

psihologice ale maternității solitare. A avea un copil în timpul adolescenței implică impunerea unor privațiuni și sacrificii pentru care o adolescentă nu este pregătită. Timpul liber diminuează drastic, oportunitățile educaționale și profesionale se restrâng, o serie de competențe devin necesare fără a avea timpul de a le învăța. Pentru Monica, în situația de a-și asuma absolut singură maternitatea celibatară, presiunea socială ce înconjoară această situație e percepută de manieră acută: „Ceea ce mă deranjează cel mai mult sunt privirile oamenilor pe stradă, în parc, când sunt cu fetița. Oamenii se uită urât la mine că sunt așa de tânără și am un copil.” Privirile celorlalți care acuză și subliniază diferența față de norma care stipulează că familia este cadrul în care un copil trebuie să se nască (și aceasta la o anumită vârstă), fac și mai dificilă acceptarea situației și găsirea unei soluții. La început situația monoparentală este considerată inacceptabilă datorită vârstei foarte tinere, ulterior este acceptată și se caută soluții pentru rezolvarea problemelor. Pentru unele mame proiectele de viitor legate de copil (Angela) sunt prioritare, pentru altele proiectele de recompoziție familială, iar pentru altele proiectele profesionale și educaționale sunt privilegiate.

Este de remarcat faptul că dificultățile cele mai grave și crizele cele mai prelungite se întâlnesc la mamele care provin din familii cu probleme (alcoolism, probleme financiare, relații tensionate), în timp ce pentru mamele ce provin din familii monoparentale la rândul lor, situația monoparentală este mai rapid acceptată, și suportul imediat. De asemenea, mamele ce provin din medii mijlocii sau liberale primesc mai ușor suportul familiei de origine, în timp ce cele care provin din medii sărace și cu probleme sunt mai degrabă respinse de familie, familia negăsind resursele materiale și culturale pentru a gera situația monoparentală ce survine în mod neașteptat.

Monoparentalitatea precară. Episodul monoparental este situat la începutul traiectoriei familiale, la o vârstă între 20-25 ani, și survine în urma rupturii unei uniuni libere de durată de aproximativ 4 ani. Începutul monoparentalității coincide de cele mai multe ori cu nașterea. Spre deosebire de primul tip, maternitatea planificată sau nu, este o decizie deliberată a mamei în cadrul unei uniuni considerate durabile; această decizie nu este însă aprobată de partener, care declină orice responsabilitate parentală, nedorind copilul. Dezuniunea este de cele mai multe ori decisă tot de partener, tatăl biologic al copilului, și se consumă în timpul sarcinii sau imediat după naștere. Pentru cele trei mame din eșantion care corespund acestei situații, monoaparentalitatea este asumată imediat, dar declanșează o criză de natură economică suficient de gravă. Astfel, două din cele trei mame care se regăsesc în acest tip, se aflau în centrul maternal la momentul anchetei, fiind într-o situație de criză profundă, iar o mama se afla într-o situație economică deosebit de precară, fiind întreținută de părinți. Criza de la începutul monoparentalității este generată de precaritatea situației lor profesionale. Aceste mame au de obicei o instrucție medie, liceul sau 10 clase, au început să lucreze devreme (13-16 ani), exercitând ocupații precum muncitoare, vânzătoare, chelnăriță. Până la începutul monoparentalității, ele își asigurau independența financiară, spre deosebire de primul tip în care mamele erau total dependente de suportul familiei. Echilibrul menajului lor a fost compromis odată cu nașterea copilului, moment în care au fost nevoite să renunțe la serviciu pentru a crește copilul, care la momentul anchetei avea 3-6 luni. Astfel ele sunt în situație de dependență economică, fie sunt întreținute de familie (unul din trei cazuri), fie sunt nevoite să facă apel la instituții pentru a obține ajutorul necesar, întrucât familia le

respinge sau nu poate să le ofere nici un ajutor (două din trei cazuri).

Spre exemplu, Paula (25 ani) locuiește cu părinții săi de la nașterea fetei sale (4 luni), întrucât tatăl biologic al copilului nu dorește să se implice în îngrijirea acesteia. Pe toată durata uniunii sale cu tatăl biologic al copilului, Paula a fost victima violenței conjugale deosebit de grave, cu toate acestea, ea nu dorea să se despartă de partenerul său. Spre deosebire de ea, Cristina (22 ani) a trebuit să facă apel la o soluție instituțională pentru a depăși criza de la începutul monoparentalității întrucât familia sa de origine, dezorganizată, nu îi poate oferi nici un sprijin. De altfel, relațiile cu familia de origine au fost sistate de câțiva ani; la puțin timp după divorț, părinții săi au abandonat-o în stradă, de la vârsta de 12 ani, moment în care a renunțat la școală și a început să lucreze.

Și în aceste cazuri, intrarea în monoparentalitate declanșează o criză economică profundă generată de lipsa mijloacelor financiare. Diferența față de prima categorie este că, atât cât se poate prevedea, această criză este limitată în timp, întrucât mamele au pregătirea și capacitatea necesare de a-și asuma independența financiară. Dependența lor economică este limitată la perioada când copilul este de vârstă mică, o data ce acesta va putea fi lăsat la creșă, mamele își vor putea relua activitatea profesională, ceea ce le va permite asigurarea unui nivel minim de trai. Și în aceste cazuri se observă importanța sprijinului acordat de rețelele familiale, în majoritatea cazurilor criza fiind accentuată de faptul că familia de origine este dezorganizată și nu are capacitatea de a contribui la gerarea situației.

De remarcat este faptul că deși monoparentalitatea este asumată pe deplin, episodul monoparental tinde a fi scurt, întrucât mamele exprimă proiecte de viitor bazate pe

recompoziție familială, ele doresc să se recăsătorească văzând în acest plan o strategie de a depăși problemele financiare.

Monoparentalitatea stabilă și durabilă. Episodul monoparental este situat la mijlocul traiectoriei familiale, după 25 ani, debutând cu nașterea copilului care nu va trăi niciodată cu ambii părinți. În cazul acestor mame, sarcina poate fi planificată sau nu, dar copilul e dorit în cadrul unei uniuni considerate stabile și de durată (uniune liberă sau căsătorie). După nașterea copilului uniunea ia sfârșit sau continuă, dar tatăl biologic nu-și asumă niciodată rolul parental, deși recunoaște copilul și eventual plătește pensie alimentară, el nu este prezent în universul familial al copilului. Două din cele 18 cazuri, corespund acestui tip, ambele mame au în prezent în jur de 50 ani, iar copiii sunt la sfârșitul adolescenței (peste 18 ani). Ele și-au asumat monoparentalitatea de la bun început și au perpetuat episodul monoparental, nu s-au recăsătorit, nici coabitat cu un alt partener. Este singurul tip monoparental în care părinții singuri au adoptat voluntar modelul copilului unic, limitând natalitatea prin mijloace contraceptive. O altă caracteristică a acestui tip este dată de faptul că rolul patern nu a fost niciodată asumat de tatăl biologic sau de o altă persoană. Copilul își cunoaște tatăl, dar nu întreține cu acesta relații sistematice, tatăl e doar o prezență meteorică în universul său familial. În schimb, rolul parental este împărțit între mama și bunica copilului. În fapt, mama singură coabitează de la începutul episodului monoparental cu propria sa mamă care îndeplinește o serie de sarcini parentale și domestice în cadrul menajului. Contribuția sa permite mamei singure realizarea echilibrului muncă-familie.

În acest caz, situația monoparentală este stabilă și echilibrată, monoparentalitatea fiind mai mult sau mai puțin

conștient căutată, acceptată, asumată. Deși mamele afirmă că ar fi dorit să formeze o familie cu un nou partener, se observă tendința de a perpetua monoparentalitatea; universul familial exclusiv feminin se reconstituie în jurul copilului și este conservat astfel; din acest univers orice prezență masculină este exclusă, asociată cu exteriorul, fără a pătrunde în sfera domestică ce este conservată ca un domeniu feminin. Acest model este observat în cazul femeilor cu un anumit profil sociocultural: instrucție superioară, ocupații bine remunerate și stabile, ceea ce permite asumarea unui nivel de trai peste medie, și provenind din medii liberale, beneficiind de sprijinul necondiționat al părinților.

Spre exemplu, Maria (50 ani), unul dintre cele două cazuri care ilustrează acest tip monoparental, este arhitectă și lucrează într-un centru de proiectări încă de la terminarea facultății. Ea are o fată de 23 ani, pe care a crescut-o singură, cu ajutorul mamei sale cu care și coabitează. Tatăl biologic al copilului nu a putut niciodată să-și asume responsabilitățile parentale din cauza unei boli mentale grave, motiv pentru care relația sa cu Maria a luat sfârșit la câțiva ani după nașterea fetei. Ei nu au coabitat niciodată, dar copilul își cunoaște tatăl și îl vizitează rareori. Un rol important în traiectoria Mariei îl are mama sa, care a contribuit în mod substanțial la echilibrarea situației familiale; ea și-a asumat toate sarcinile domestice, menajere pentru a permite fiicei sale să-și continue cariera profesională și astfel să aducă veniturile necesare familiei.

În aceste situații se observă o configurație familială specială, în care absența tatălui biologic al copilului e compensată de prezența bunicii copilului; distribuția rolurilor în cadrul menajului (mama aducătoare de venituri, bunica responsabilă de treburile domestice) facilitează concilierea muncă-familie și reprezintă cheia funcționării menajului monoparental.

Monoparentalitatea conjunkturală. Acest tip include părinții singuri care se regăsesc în situație monoparentală de manieră forțată, în urma unui eveniment constrângător, și contrar planurilor și intențiilor lor. Episodul survine la mijlocul traiectoriei familiale, la peste 30 ani. Copilul este conceput în cadrul unei uniuni libere sau căsătorii stabile, de durată medie de 8 ani. Maternitatea este adesea o decizie de cuplu chiar dacă sarcina nu e planificată, părinții doresc copilul în cadrul cuplului. Dezuniunea este impusă de anumite circumstanțe nefavorabile (violență, lipsa mijloacelor financiare), chiar dacă la momentul concepției copilului acestea nu erau prevăzute. Astfel monoparentalitatea nu este dorită, nici căutată, ci reprezintă o alternativă la o situație imposibilă – de aceea am denumit acest tip „conjunktural”, pentru că este impus de o conjunktură specifică. În general, la începutul episodului monoparental copilul este de vârstă mică (un an). Trei mame din eșantion corespund acestui tip, ele au 33 ani, iar copiii lor au vârste între 2-4 ani, episodul monoparental având o durată de peste doi ani la momentul anchetei. Toate aceste mame sunt sau au fost rezidente ale centrului maternal datorită precarității economice în care s-au aflat la începutul monoparentalității. Urmare a dezuniunii, criza economică debutează întrucât echilibrul menajului e compromis. În general, aceste mame au o instrucție medie, au făcut studii secundare și au o calificare profesională. Au o experiență de muncă diversificată și servicii stabile, exercitând profesii ca vânzătoare, muncitoare, ceea ce le-a permis în trecut să-și asume independența economică. Odată cu venirea copilului, contextul familial s-a deteriorat, ceea ce a condus la dizolvarea cuplului. Spre exemplu, Geta (33 ani), căsătorită de 4 ani cu tatăl biologic al copilului, avea la momentul nașterii copilului dificultăți financiare generate de eșecul afacerii familiale pe

care o începuse cu soțul său. După nașterea copilului, nevoile familiei au crescut substanțial, accentuând criza pe care o trăiau. Astfel, de comun acord cu soțul său, Geta a luat decizia de a se separa temporar pentru ca soțul său să se reîntoarcă în țara de origine, unde și-ar putea găsi un serviciu pentru a-i ajuta. La momentul anchetei, Geta se afla în centrul maternal, dar lucra ca muncitoare într-o fabrică, dorind să-și asigure independența financiară până la reîntoarcerea soțului său.

Adeseori dezuniunea e hotărâtă datorită climatului familial nefavorabil creșterii copilului. Laura (33 ani), fostă rezidentă a centrului maternal, a luat decizia de a-și părăsi căminul conjugal întrucât de ani de zile era victima violenței conjugale deosebit de grave. Întrucât comportamentele agresive ale partenerului său, cu care era în uniune liberă de 8 ani, o îngrozeau din ce în ce mai mult, Laura a fugit cu fetița sa de un an, părăsind orașul unde locuia pentru a veni la București și astfel a se îndepărta cât mai mult de partenerul său. În această situație, ea nu mai avea resursele financiare necesare traiului, fiind nevoită să facă apel la o soluție instituțională pentru a depăși criza.

După cum se poate observa, la începutul episodului monoparental aceste mame trăiesc o profundă criză de natură economică, ce este însă depășită după câteva luni, timp în care fac apel la o soluție instituțională. Această precaritate economică contribuie la o definiție negativă a situației; copleșite de problemele cu care se confruntă, aceste mame au o opinie negativă despre monoparentalitate, exprimând planuri de recompoziție familială pentru viitor.

Monoparentalitatea de risc. Episodul monoparental se situează târziu în cadrul traiectoriei familiale, la o vârstă de peste 35 ani. La momentul anchetei cele trei mame care

ilustrează acest tip aveau peste 40 ani, și se aflau în situație monoparentală de peste 2 ani. De-a lungul traiectoriei familiale, ele au avut cel puțin două episoade monoparentale, dintre care ultimul va fi probabil perpetuat până la sfârșitul traiectoriei familiale, datorită vârstei înaintate. Mamele din această categorie au mai mult de trei copii ce provin din mai multe relații conjugale de durată. Este tipul la care se înregistrează natalitatea cea mai ridicată (peste 3 copii); toți copii fiind doriți în cadrul familiei. Episodul monoparental poate fi generat de divorț, abandon sau decesul soțului și le situează într-o situație precară, prelungită. Pentru aceste mame, problemele sunt legate de natalitatea ridicată, nevoile familiei fiind multiple și imposibil de satisfăcut în condițiile în care familia are un sigur aducător de venituri. De asemenea, părinții din această categorie sunt persoane cu un nivel de școlarizare redus (8-10 clase), ceea ce nu le permite accesul la meserii bine remunerate; toate aceste mame lucrează ca femeie de serviciu sau muncitoare, îmbinând dificil munca și creșterea copiilor. Ele își descriu situația în termeni de lipsuri și nevoi, dar exprimă o mare capacitate de adaptare la situație și de a imagina soluții de ieșire din criză.

Ilustrativ este cazul Doinei (42 ani) care are șapte copii, pe care îi crește cu dificultate din veniturile sale de femeie de serviciu. Din cauza lipsei mijloacelor financiare și a problemelor cu reprezentanții instituțiilor de învățământ, nici unul dintre copii de vârste între 6 și 18 ani, nu frecvența școala în anul în care ancheta a fost realizată. Doina locuia cu cei șapte copii în două camere sumar mobilate și lipsite de dotări minime (apă curentă, electricitate, încălzire), având în îngrijire și pe mama sa grav bolnavă. Astfel de cazuri extrem de grave pun în evidență lipsa unor măsuri țintite spre categoriile în dificultate, măsuri ce ar trebui să susțină părinții în efortul de

a asigura un nivel de trai minim, prevenind totodată riscul de abandon. În acest caz, gravitatea situației este amplificată de absența rețelelor familiale de suport, care într-o serie de alte cazuri preiau o parte din responsabilitățile parentale și furnizează servicii ce facilitează buna funcționare a menajului monoparental.

Monoparentalitatea tardivă. Și pentru acest tip, episodul monoparental este situat la sfârșitul traiectoriei familiale, la peste 35 ani. Monoparentalitatea este generată de divorț sau decesul unuia dintre soți. Cei trei părinți singuri (o mama și doi tați) care corespund acestui tip, au peste 40 ani la momentul anchetei, iar episodul monoparental durează de peste 5 ani. Acest tip se caracterizează printr-un *pattern* matrimonial stabil: părintele a avut o singură relație conjugală de durată, căsătoria de peste 10 ani ia sfârșit prin divorț sau decesul soțului (soției). Monoparentalitatea este impusă, trecerea de la viața de familie, foarte valorizată, la monoparentalitate fiind trăită dificil. Cu toate acestea, stabilizarea situației monoparentale este relativ rapidă, datorită faptului că părinții au resurse economice și culturale variate și peste medie. Părinții din această categorie au o situație economică stabilă, având studii superioare și ocupații bine remunerate (medic, inginer). Pentru ei, criza la momentul de debut a monoparentalității este exclusiv de ordin afectiv, datorită concepției pe care o au despre familie, pe care o consideră indisolubilă și mai presus de interesele individuale. Dacă la începutul monoparentalității, întregul echilibru familial e bulversat, după aproximativ doi ani situația se stabilizează și va fi perpetuată, probabil până la sfârșitul traiectoriei familiale, acești părinți nemanifestând nici un plan de recompoziție familială. În special pentru cei pentru care episodul monoparental e inaugurat de divorț, acesta

ocazinează conflicte violente între soți, în privința tutelei copilului. Copilul la vârsta adolescenței (14-16 ani) suportă greu tensiunile din familie, cu atât mai mult cu cât e în centrul disputelor dintre părinți. Cel mai evident este în cazul lui Florin (45 ani), care a divorțat acum 5 ani, conform deciziei soției sale care a plecat de acasă cu fetița lor, Alexandra, de 12 ani. Inițial copilul a fost încredințat mamei, aceasta interzicând tatălui să-și vadă copilul sau să-i vorbească – fapt ce l-a marcat în mod deosebit întrucât își iubește foarte mult fetița. La doi ani după divorț, după numeroase conflicte, Alexandra a cerut tatălui să o ia în grija sa întrucât în familia mamei condițiile de trai se deterioraseră foarte mult; după ce mama a început o nouă relație cu un alt partener. Climatul din noua familie a mamei Alexandrei era marcat de numeroasele certuri dintre parteneri și de instabilitate, întrucât aceasta nu mai lucra și nu avea o locuință stabilă. Astfel, tatăl a primit tutela fetei care locuiește cu el de 3 ani.

Ceea ce se remarcă și în acest caz, ca și în cazul monoparentalității stabile și durabile, este faptul că părinții care adoptă această traiectorie au un profil sociocultural bine definit: au numeroase resurse care le permit stabilizarea situației economice și un nivel de trai ridicat (studii superioare, vârsta adultă la nașterea copilului etc.), adoptă modelul familiei cu unul sau doi copii. Spre deosebire însă de mamele care adoptă încă de la începutul traiectoriei monoparentalitatea, părinții care corespund tipului tardiv au avut o secvență matrimonială stabilă, de peste 10 ani, trecerea de la familia nucleară la monoparentalitate având loc târziu și dificil.

Considerații finale

Câteva observații cu caracter general se impun, în ceea ce privește specificul monoparentalității, caracteristicile și

trajectoriile tip observate, maniera de a se raporta la situația monoparentală.

În primul rând, familiile monoparentale nu reprezintă o categorie omogenă, ci acoperă o mare varietate de situații familiale, care se încadrează într-o mare varietate de traiectorii; realitatea multiformă și diversă a monoparentalității redă una din limitele acestei noțiuni. În al doilea rând, există o monoparentalitate tipic feminină (primele trei tipuri prezentate) în care universul familial se reconstituie matricentric în jurul relației parentale, iar din configurația familială orice figură masculină este exclusă. În celelalte tipuri monoparentale se pot regăsi atât mame cât și tați singuri (ultimele trei tipuri). În toate cazurile monoparentalitatea poate fi durabilă, perpetuată pe termen lung, ca pentru tipurile stabil, de risc și tardiv, sau poate fi doar un episod, o etapă pasageră în traiectoria familială. Cele mai tinere mame au adesea planuri de recompoziție familială, concep monoparentalitatea ca pe o situație tranzitorie care va lua sfârșit mai devreme sau mai târziu printr-o nouă uniune. În unele cazuri tinerele mame celibatate întrețin relații cu tatăl biologic al copilului chiar și după nașterea copilului, sperând, în ciuda separării temporare, o reconciliere prin depășirea circumstanțelor nefavorabile (absența resurselor financiare, împotrivirea părinților). Această tendință este observabilă și în traiectoria tipului de risc, care este compusă din mai multe secvențe conjugale ce alternează cu episoade monoparentale. În general, la 20 de ani aceste mame au o relație stabilă din care rezultă unul sau mai mulți copii, iar uniunea se destramă lăsându-le pentru o perioadă de peste trei ani singure responsabile de familie. Ulterior ele formează o nouă uniune cu un nou partener, iar din această uniune se nasc alți copii. Deci se poate afirma că pentru mamele tinere este mai probabil ca episodul monoparental să

fie pasager, de durată variabilă. Episodul monoparental este durabil în câteva situații: părinți în vârstă de peste 40 ani, pentru care reconfigurarea familială este greu de presupus, părinți cu resurse bogate care pot asigura un standard de trai ridicat, părinți cu educație superioară și provenind din medii liberale, și cei care au suferit violența conjugală gravă în cadrul relației precedente. Pentru toți aceștia stabilizarea situației monoparentale este ușor de realizat în ciuda dificultăților prin care trec, iar definirea situației se transformă treptat ajungând la o atitudine pozitivă, element ce contribuie la perpetuarea monoparentalității.

Așa cum alte studii realizate o arată,¹⁹ intrarea în monoparentalitate nu antrenează întotdeauna scăderea nivelului de trai și, prin aceasta, nu se asociază întotdeauna cu sărăcia. Pentru tipurile stabil și tardiv, monoparentalitatea nu afectează nivelul de trai, care rămâne constant pentru că părinții respectivi au o situație profesională și economică stabilă și superioară mediei (studii superioare, ocupații bine remunerate, locuri de muncă stabile) și sunt bine integrați în rețelele familiale care le acordă un sprijin substanțial pentru gerarea situației. În schimb, monoparentalitatea antrenează sărăcia și scăderea drastică a nivelului de trai pentru anumite categorii de părinți singuri, în special mamele foarte tinere (sub 25 ani), cele cu copii de vârste mici, cele cu peste trei copii, și toți părinții slab dotați în resurse economice și respinși de familia de origine (părinți izolați). În aceste cazuri, ruptura uniunii conjugale antrenează un sever dezechilibru familial, plasând acești părinți într-o situație de precaritate economică și dependență de suportul exterior (instituții, familie, cunoștințe). Aceștia sunt părinții pentru care criza de la

¹⁹ Le Gall & Martin (1987).

începutul monoparentalității este deosebit de gravă și prelungită. Izolarea de rețelele familiale contribuie la accentuarea și perpetuarea crizei în timp ce acceptarea de către familie a situației monoparentale ajută la depășirea crizei.

Aceste elemente de ordin general care pot fi observate în toate societățile sunt amplificate în cazul României de contextul tranziției; condițiile socio-economice specifice explică de ce criza la momentul de intrare în monoparentalitate este de mare amploare și durată. Astfel riscurile de sărăcie, abandon și neglijență sunt deosebit de mari datorită situației economice dificile. Precaritatea economică este amplificată de faptul că, în condițiile tranziției, un singur venit mediu nu este suficient pentru a asigura traiul unei familii cu un copil minor; nevoile familiei nu pot fi satisfăcute dacă un singur aducător de venituri susține familia. Cum majoritatea părinților singuri au studii medii, ei au un acces limitat la locurile de muncă bine remunerate ceea ce explică precaritatea situației lor. Nu numai un singur venit este insuficient pentru satisfacerea nevoilor unei familii cu copiii, dar concilierea muncă-familie este deosebit de dificilă pentru părinții singuri care nu au cu cine împărți sarcinile legate de creșterea și supravegherea copilului. Mamele trebuie să-și întrerupă activitatea profesională după naștere pentru cel puțin un an, multe nu beneficiază de concediu de maternitate întrucât au slujbe cu normă incompletă sau temporare, ceea ce înseamnă reducerea substanțială sau dispariția totală a veniturilor, în orice caz o situație de dependență. Ulterior, când își pot lăsa copilul la creșă sau grădiniță, întâmpină dificultăți în reintegrarea pieței muncii datorită programelor restrictive ale acestor instituții și a exigențelor profesionale crescânde. În absența suportului familiei, această triplă responsabilitate (parentală, profesională și menajeră) depășește

posibilitățile reale devenind o problemă insurmontabilă. Mamele singure cu copii de vârste mici intră rapid într-un cerc vicios: trebuie să lucreze pentru a aduce veniturile necesare traiului, dar programul lor e limitat de responsabilitățile parentale, în timp ce nevoile familiei sunt crescute. Aceste aspecte conduc la o altă problemă cu care se confruntă familiile monoparentale, și anume locuința. Criza generală a locuirii în România pune părinții singuri în fața unei probleme deosebit de grave, căci găsirea și întreținerea unei locuințe adecvate în condițiile în care veniturile medii diminuează, locuințele sunt tot mai rare, iar prețurile lor cresc, devine o dificultate imposibil de soluționat în multe cazuri. De aceea, mulți fac apel la aranjamente de viață speciale, precum coabitarea mai multor nuclee familiale pentru a împărți cheltuielile legate de locuire și întreținerea menajului sau coabitarea cu alți membri ai familiei. Când este posibil mama singură coabitează cu propria mamă, care preia o serie de sarcini domestice facilitând astfel concilierea muncă-familie.

O alta caracteristică esențială a monoparentalității în România este importanța rețelelor familiale în surmontarea crizei, pusă în evidență de faptul că majoritatea părinților care au o situație echilibrată au reușit să depășească dificultățile grație sprijinului substanțial acordat de familie; o bună integrare în rețeaua de rudenie permite nu numai o formă de sociabilitate importantă pentru gerarea situației, dar și procurarea unor diverse servicii și bunuri ce ajută părintele în îndeplinirea rolurilor parentale și familiale – un ajutor pentru supraviețuire sau pentru promovare. Dimpotrivă izolarea, absența unei rețele de suport familiale, accentuează dificultățile prin supraîncărcarea părintelui cu sarcini familiale și profesionale. Părinții singuri în dificultate provin cel mai

adesea din medii familiale cu probleme, din familii dezorganizate, sărace sau au întrerupt relațiile cu aceștia.

Pe lângă toate aceste elemente de risc, se adaugă absența unor politici sociale și familiale structurate și țintite spre categorii speciale. Lipsa unor seturi de măsuri de susținere pentru părinții în dificultate (programe flexibile de lucru, creșe, grădinițe, internate cu program prelungit, alocații pentru familie monoparentală etc.) agravează riscurile de sărăcie și abandon și contribuie la perpetuarea crizei pe care acești părinți o trăiesc.

În concluzie, cercetarea prezentată aduce câteva elemente necesare înțelegerii unui proces actual, acela de transformare a familiei, pornind de la analiza unui fenomen particular, extinderea monoparentalității în România. Această analiză nu-și propune să dea răspunsuri definitive la un subiect atât de vast, ci să deschidă un câmp de dezbatere și reflecție ce vizează întreaga societate. În ce măsură legislatorul poate codifica transformările practicilor familiale, astfel încât să dea un răspuns apropiat schimbării pe care acestea o presupun și care afectează însăși concepția despre căsătorie, familie, cuplu?

Bibliografie

- Anuarul statistic al României*, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1997
- BOTT, E., *Family and Social Network: Roles, Norms and External*, Tavistock Publications, London, 1957
- DANDURAND, R., Saint-Jean, L., *Des mères sans alliance. Monoparentalité et désunions conjugales*, IQRC, Québec, 1988
- FAVRE, D., Savet, A. (dir), *Parents au singulier. Monoparentalité : échec ou défi ?*, Editions Autrement, Paris, 1993
- FORTIN, A., Delage, D., Dufour, J.-D., Fortin, L., *Histoires de familles et de réseaux*, Editions St-Martin, Montréal, 1987
- GAULEJAC, de V., *Femmes au singulier ou la parentalité solitaire*, Editions Kincksieck, Paris, 1990
- KLIGMAN, G., *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*, University of California Press, Berkeley, 1998
- LE GALL, D., Martin, C., *Les familles monoparentales. Évolution et traitement social*, ESF, Paris, 1987
- LEFAUCHEUR, N., „Maternité, famille, État”, în Duby, G., Perrot, M. (dir.), *Histoire des femmes*, vol.5, Le XXeme siècle, Editions Plon, Paris, 1992
- MARTIN, C., *L'après divorce. Lien familial et vulnérabilité*, Presses de l'Université Laval, Québec, 1997
- Născuți vii în anul 1997*, Raport, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1998
- Pentru o societate centrată pe copil*, ICCV, București, 1997
- PITROU, A., *Les politiques familiales : approches sociologiques*, Editions Syros, Paris, 1994

Direcții și teme de cercetare în studiile de gen din România

PREDA, M., „Familii monoparentale: un tip special de familie ignorat de politicile sociale din România”, în Zamfir, C. (coord.), *Politici sociale în România*, Editura Expert, București, 1999

Recensământul populației, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1992

ROUSSEL, L., *La famille incertaine : essai*, Editions Odile Jacob, Paris, 1992

Situația copiilor în România și evoluția ei în perioada 1980-1995, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1996

ȘTEFAN, C., *Familia monoparentală. Aspecte privitoare la protecția socială*, Editura Arefeană, București, 2001

THERY, I., *Le Démariage. Justice et vie privée*, Editions Odile Jacob, Paris, 1996